

papel tan relevante para resistir la inhumanidad en la que consiste la política en la posmodernidad. A lo largo de los diversos capítulos del libro, Vilar muestra en reiteradas ocasiones que en el pensamiento lyotardiano hay, por un lado, la necesidad de rehuir las viejas fórmulas y los saberes heredados y, por el otro, la necesidad de inventar, de paralogizar y de usar la creatividad para pensar y hacer política, es decir, para enfrentarse a los diferendos y a la inhumanidad.

Como hemos apuntado, el pensamiento político del filósofo se aborda en el texto desde sus distintas etapas y obras. En el último apartado, «¿Por qué Lyotard?», la voz del autor adquiere protago-

nismo al argumentar en siete puntos sus razones sobre la vigencia y el interés de la filosofía lyotardiana en tanto que obra para pensar la cultura contemporánea. Los argumentos, a favor de una mayor atención para su filosofía, ponen de manifiesto que el relato del autor, tal como lo denomina él mismo, tiene como presuposición la voluntad de aprender de la obra de Lyotard, para servirnos de ella y tratar de entender mejor de dónde venimos, dónde estamos, y quizás hacia dónde vamos. Vilar nos interpela con la fuerza de una filosofía que se sabe precaria, una de entre todas las posibles, y que constituye un artefacto cargado de herramientas conceptuales para pensar la política hoy.

Bàrbara Bayarri

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1392>

GOMES DE LISBOA (2018)

Escrito sobre as Questões Metafísicas de António André: Scriptum super Questiones Metaphysice Antonii Andree

Edição bilingue latim-português. Introdução, edição, tradução e notas Mário João Correia

Porto: Edições Afrontamento, 195 p.

ISBN 978-972-36-1839-6

L'escotista Gomes de Lisboa († 1512) és un dels filòsofs portuguesos més importants del Renaixement. Fou professor a la prestigiosa Universitat de Pavia entre els anys 1482/1483 i 1511. Entre les seves obres destaquen la *Questio perutilis de cuiuscumque scientie subiecto, principaliter tamen naturalis philosophie* (escrita entre 1485 i 1492), la *Questio an licita sit Institutio Montis Pietatis* (1491) i l'*Scriptum super Questiones Metaphysice Antonii Andree* (en endavant, simplement *Scriptum*), l'edició de la qual presentem. L'*Scriptum* s'ha conservat en còpia única a la Bodleian Library d'Oxford, Add. C. 73,

f. 157r.-169r. (còdex de darreries del segle xv). Es fa difícil, però, precisar l'any concret de la redacció de l'obra.

Com indica el títol de l'obra de Gomes de Lisboa editada, l'*Scriptum* és un comentari a les *Quaestiones Metaphysicae* de l'escotista català Antoni Andreu. Andreu († 1333) és un dels principals deixebles de Duns Escot: es presenta com un deixeble fidel al mestre que compila i que completa la seva obra. En concret, les *Quaestiones Metaphysicae* varen tenir una extraordinària difusió en les universitats i els *Studia* d'arreu d'Europa, però especialment en els centres escotistes d'Itàlia a

partir de la segona meitat del segle xv. La Universitat de Pavia era un centre especialment actiu d'escotisme i de tomisme i de disputa entre tots dos corrents filosòfics. Com a marc de fons, l'humanisme està posant sobre la taula una lectura més «històrica» d'Aristòtil, menys «teologitzant» (si utilitzem les categories proposades per Étienne Gilson). No es estrany, doncs, que es revisin les lectures que Tomàs d'Aquino i Escot havien fet del savi grec. L'obra de Gomes de Lisboa s'inscriu en aquest context: és en certa manera una reacció a la interpretació que el català Antoni Andreu fa d'alguns aspectes centrals de la metafísica escotista.

La part central del llibre que presentem (p. 70-175) és dedicada a editar les 16 qüestions que integren l'*Scriptum* de Gomes, en l'original llatí (pàgines parelles) i en la traducció portuguesa (pàgines imparelles). El text va acompanyat d'un *apparatus criticus textualis* a peu de pàgina i de notes al final (p. 177-186) que donen raó de les fonts, en comenten els passatges més complicats, aporten textos paral·lels i complementaris i ofereixen bibliografia. En l'estudi introductori (p. 7-45), l'editor i traductor Mário João Correia presenta les dades bibliogràfiques de Gomes de Lisboa, l'*Scriptum* i les línies generals del seu pensament. Una cronologia de la vida i obres de Gomes de Lisboa (p. 47-49), la bibliografia (p. 51-58), una nota editorial (p. 59-62) en què s'explica la *ratio editionis*, la taula de les qüestions editades (p. 64-69), en llatí i portuguès, l'elenc de les fonts citades per Gomes (p. 187-190) i una taula general d'antropònims i dels conceptes principals (p. 191-195) n'arrodoneixen l'edició. Òbviament, no hi manca l'índex general (p. 5).

Darrere d'aquestes qüestions de Gomes de Lisboa s'hi endevina un doble interès doctrinal:

- a) La relació entre experiència, demostració i coneixement. Som a l'aurora

de la ciència moderna i cal replantejar aquesta connexió en termes nous. Segons Correia (p. 28):

[...] a sua tendência geral de interpretação será a de valorizar ligeiramente o papel dos sentidos relativamente à interpretação de António André, sem que, contudo, deixe de apresentar a visão escotiana segundo a qual os sentidos, numa cadeia de concorrência de causas, nos dão conceitos confusos através dos quais, por abstração dos termos simples, chegaremos a verdades imediatas.

b) Les *formalitates*:

Gomes de Lisboa tem uma posição original relativamente à noção de *formalitas*: Além disso, utiliza abundantemente a distinção *ex natura rei*, o par *se totis subjective* e *se totis objective* e a distinção formal, distinções estas que são justamente o assunto em discussão na tradição dos *formalizantes*, como per vezes eram chamados. (p. 29)

Quins aspectes discuteix Gomes de Lisboa de la metafísica d'Antoni Andreu? Són bàsicament cinc:

- 1) Per a Gomes la primera divisió de l'ens no és *ens finitum* / *ens infinitum*, sinó que n'hi hauria una de més genuïna: ens quantitatiu / ens no quantitatiu.
- 2) Contra Andreu, que havia establert una certa jerarquia entre les *passiones entis*, Gomes reivindica que totes les *passiones* són igualment primàries.
- 3) Gomes de Lisboa rebutja la tesi d'Andreu segons la qual l'intel·lecte agent imprimeix una forma espiritual als *phantasmata* generats pel sentit comú.
- 4) Per a Gomes, apartant-se d'Andreu, «o metafísico trata das quididades *in particulari*, mas apenas das quididades metafísicas, ou seja, é a mesma ciência que trata, por exemplo, do homem enquanto ente e do homem na sua quiddidade própria» (p. 40).
- 5) Si per a Andreu una afirmació i la seva negació tenen la mateixa forma-

litat, per a Gomes la *formalitas* es restringeix a quelcom real positiu.

Aquesta obra de Gomes de Lisboa mostra la importància que va tenir Antoni Andreu en la història de l'escotisme, concretament en l'escotisme de Pavia, una universitat de primer nivell en referència a la filosofia escotista i també a la filosofia tomista. Però Antoni Andreu no només era el centre de disputes en l'àmbit escotista, sinó que també al nord del

que ara és Itàlia un tomista destacat, Bartolomeo Spina, professor a Pàdua, unes quantes dècades després (1517), redactarà les *Defensiones doctrine S. Thome Aquinatis ubi ab Antonio Andree in metaphysica idem impugnat*.

Només ens resta felicitar l'autor per aquesta contribució al coneixement de Gomes de Lisboa i d'Antoni Andreu i animar-lo a seguir estudiant l'escotisme dels segles xv i xvi.

Jaume Mensa i Valls

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1410>

